

A mezőgazdasági vállalkozások válságához és fizetési képtelenségéhez vezető okok vizsgálata

Kotormán Annamária

Debreceni Egyetem Agrár- és Műszaki Tudományok Centruma,
Gazdálkodástudományi és Vidékfejlesztési Kar,
Számviteli és Pénzügyi Intézet, Debrecen
kotorman.annamaria@gf.unideb.hu

ÖSSZEFOGLALÁS

A gazdálkodó szervezetek nagyarányú fizetési képtelensége és felszámolása az ország gazdaságára nézve kedvezőtlen, ezért minden országnak, így Magyarországnak is elsődleges társadalmi és gazdasági érdeke a hatékony, életképes vállalkozások működésének fenntartása. A mezőgazdaság sajátos helyzetéből fakadóan a mezőgazdasági vállalkozások fizetési képtelenségének megelőzése kiemelt jelentőségű. A vizsgálataim eredményeként megállapítottam, hogy a mezőgazdasági vállalkozások felszámolásához vezető leggyakoribb okok a vállalkozástól független, külső okok. A külső okok közös jellemzője, hogy a vállalkozások nem tudják befolyásolni, ilyen értelemben tehát nem megelőzhetőek. Ezért a mezőgazdasági vállalkozások esetében kiemelt jelentősége van a külső tényezőkhöz történő alkalmazkodásnak a fizetési képtelenség megelőzésében.

Kulcsszavak: mezőgazdasági vállalkozások, válsághelyzet, külső okok, válságkezelés

SUMMARY

The huge insolvency of the enterprise organizations is very adverse for the national economy, the first social and economic task of each country, Hungary as well, should be the maintenance of the efficient and viable organizations. The liquidation of the agricultural organizations has much more economic and social effects. As a result of my researches I declared that most of the time the causes, which led to the liquidation of agricultural organizations, are independent from the organisation and are external. The common feature of external causes are that they are not influenced by the organisations, so they cannot be avoided. So the adaptation to the external causes has huge importance in the battle of avoidance of insolvency.

Keywords: agricultural enterprises, crisis situation, external causes, crisis management

BEVEZETÉS, CÉLKITŰZÉS

A felszámolás a fizetési képtelenné vált vállalkozások jogutód nélküli megszüntetése, mely általában egy válsághelyzet végső fázisa.

A gazdálkodó szervezetek nagyarányú fizetési képtelensége és felszámolása az ország gazdaságára nézve kedvezőtlen, hiszen a felszámolt vállalkozások munkavállalói nagy valószínűséggel munkanélkülivé válnak, ami egyrészt növeli az állam kiadásait a számukra fizetendő munkanélküli járadék, esetleg szociális segélyek miatt; másrészt a munkanélkülivé vált korábbi alkalmazottak jövedelmének csökkenése keresletcsökkenést idézhet

elő, mely a gazdaság többi szereplőjének jövedelmére is negatív hatással lehet. A felszámolásokkal összefüggésben felmerült állami többletkiadás a felszámolás alatt álló szervezetek részére a Munkaerő Piaci Alapból nyújtható, visszatérítendő bértámogatás. A vállalkozások felszámolása mindezekon túlmenően az állam számára további adó- és járulékbefizetés csökkenéssel jár együtt: egyrészt a vállalkozás által közvetlenül megfizetett adók és járulékok kiesése miatt, másrészt a gazdálkodó szervezet megszűnésében kedvezőtlenül érintett partnerek (szállítók, vevők) és munkavállalók adó- és járulékbefizetései is csökkenhetnek.

Fentiek alapján levonható a következtetés, hogy minden országnak, így Magyarországnak is elsődleges társadalmi és gazdasági érdeke a hatékony, életképes vállalkozások működésének fenntartása.

A vállalkozások fennmaradása érdekében szükséges a vállalati krízisek megelőzése. A válsághelyzetek megelőzése azonban kizárólag az azokat előidéző okok ismeretében valósítható meg, hiszen e nélkül a megfelelő eszköz nem határozható meg.

A krízishelyzetek kialakulásához vezető okoknak alapvetően két csoportja van:

- *külső tényezők*, amelyek jellemzője, hogy a vállalkozás által nem, vagy csak igen korlátozottan befolyásolhatóak;
- *belső tényezők*, melyeket a vállalkozás adottságai, a vállalkozás tulajdonosainak és vezetőinek döntései alakítanak ki (Mitroff, 2001).

A leggyakrabban előforduló *külső jelenségek*, amelyek krízishelyzetet teremthetnek a vállalkozások számára:

- kormányzati intézkedések,
- az általános gazdasági helyzet,
- a vállalkozás szakmájának válsága,
- a piacokat jelentő térségek nehéz helyzete,
- a gyorsuló infláció.

A külső tényezők tehát nem befolyásolhatóak a vállalkozás által, ezért kulcsfontosságú az ezekhez és ezek változásaihoz való alkalmazkodás.

A válsághelyzetet előidéző *belső tényezők* lehetnek:

- a rossz szervezeti struktúra,
- a vezetés hiányosságai,
- a nem megfelelő munkaerő alkalmazása,
- a kapacitás-kihasználatlanság,
- a kereslet- és a piaci részesedés csökkenése,
- a tőkehiány,
- az ellenőrzés hiánya.

A válságot előidéző belső tényezők a vezetés és a tulajdonosok által közvetlenül befolyásolhatóak, illetve kiküszöbölhetőek.

A *válsághelyzetek csoportosítása több szempont szerint* is lehetséges, azonban a *különböző típusok közös jellemzője, hogy megfelelő beavatkozás nélkül a vállalkozások megszűnéséhez vezetnek*. A nem-, vagy nem megfelelően kezelt krízishelyzetek végső soron a vállalkozás fizetésképtelenségéhez, felszámolásához vezetnek. A vállalkozások vezetőinek kiemelt figyelmet kell fordítani a válsághelyzetek időben történő felismerésére, és fel kell készülniük azok kezelésére a hosszú távú fennmaradás érdekében. *A válsághelyzetek kezdeti szakaszában* ugyanis a vállalkozás vezetői megfelelő *döntésekkel, és a döntések hatékony érvényesítésével megelőzhető a fizetésképtelenség kialakulása*. Amennyiben a szervezet vezetése nem ismeri fel időben, illetve nem kezeli a válsághelyzetet, a talpra állításra nagy valószínűséggel válságkezelő szakember bevonásával van lehetőség, rosszabb esetben a vállalkozás hitelezői elindítják a felszámolást.

A válsághelyzet és a fizetésképtelenség kialakulása egy folyamat eredménye, melyet időben észlelve a vállalkozás felszámolása elkerülhető.

A *mezőgazdasági vállalkozások felszámolásának az ágazat sajátos helyzetéből fakadóan az alábbi káros gazdasági- és társadalmi hatásai* említhetők:

- Az ágazat a fogyasztók élelmiszerszükségletének kielégítésében kiemelkedő jelentőségű.
- Magyarország természeti adottságainak a mezőgazdasági hasznosítása nélkülözhetetlen.
- A mezőgazdaság és az élelmiszer-feldolgozás együttesen cca. 400 ezer ember megélhetését nyújtja.
- Az ágazat jelentős szerepet játszik a vidék népességmegtartó képességében.

A mezőgazdasági vállalkozások válságkezelésében, felszámolásuk elkerülésében segítséget nyújthat a már felszámolás alá került vállalkozások fizetésképtelenségéhez vezető okok vizsgálata.

Kutatásom céljaként a mezőgazdasági vállalkozások felszámolásához vezető leggyakoribb okok, és a megelőzésükre javasolható eszközök feltárását tűztem ki. *A fizetési zavarokhoz vezető okok feltárásával, megismerésével, azok következményeinek elhárítására és a következmények kivédésére való felkészüléssel, az önhibáján kívül bajba jutott vállalkozásoknak gyors segítségnyújtással a felszámolás többsége megelőzhető.*

A VIZSGÁLATOK ANYAGA ÉS MÓDSZEREI

A mezőgazdasági vállalkozások felszámolásához vezető okok vizsgálatára 24 kérdésből álló (B.1-B.24), ún. *zárt kérdésekre* épülő kérdőívet állítottam össze, vagyis a megkérdezettek *előre megadott válasz lehetőségek közül választották ki* a tapasztalataik alapján legjellemzőbbet.

A kérdőívet 110 felszámoló szakemberhez juttattam el, melyből 33 szakembertől kaptam értékelhető választ a feltett kérdéseimre. A kérdőívet az APEH Észak-Alföldi Regionális Igazgatóságának felszámolásokkal foglalkozó szakembere segítségével 23 adóhatósági szakemberhez is eljuttattam, akik ugyancsak érdemi válaszokat tudtak adni kérdéseimre. A kérdőíven azonosító adatként a válaszadók megjelölték, hogy adóhatósági, vagy felszámoló szakemberként szereztek tapasztalatot a felszámolási eljárásokban (A.1); valamint, hogy szakmai tapasztalataik mely időszakra vonatkoznak (A.2). Ezen ismérvek alapján a szakembereket kétféle szempont szerint csoportosítottam: egyrészt, hogy munkájában felszámolóként, vagy adóhatósági szakemberként érintett, másrészt, hogy mekkora a szakmai tapasztalat éveinek száma.

A szakmai tapasztalat időszaka alapján két csoportra osztottam a válaszadókat:

- 10 év feletti, a Csódtörvény 1992-es bevezetését követő időszakra vonatkozó tapasztalattal rendelkező szakemberek;
- 10 év alatti tapasztalattal rendelkező szakemberek.

A kétféle csoportosítás alapján a kapott válaszokból *kétdimenziós* (A és B) *gyakorisági táblázatokat* (más néven kontingencia táblázat) képeztem, melyek alapján a χ^2 próba alkalmazásával megvizsgáltam, hogy *a kapott adatok lényegesen eltérnek-e az ún. várt adatoktól* (Peers, 1996). *A várt adatok* azok az adatok, amelyeket akkor kellene a táblázatban megkapnunk, *ha a kapott válaszok és a szakemberek jellege, illetve tapasztalatai között nem állna fenn összefüggés*. Amennyiben ezek a várt adatok és a tényleges adatok nem térnek el lényegesen egymástól, akkor a két dimenzió független egymástól.

A várt adatokat úgy határoztam meg, hogy a kontingencia táblázatok megfelelő sorösszegeinek és oszlopösszegeinek a szorzatát elosztottam a végösszeggel, majd a következő képlet alkalmazásával elvégeztem a χ^2 próbát:

$$\chi^2 = \sum \frac{(k - v)^2}{v},$$

ahol a „k” a kapott, a „v” a várt értékeket jelenti.

A képlet alapján látható, hogy *minél nagyobb a kapott és a várt értékek közötti eltérés, annál nagyobb a χ^2 értéke*.

A következő lépésben elvégeztem a χ^2 értékek *szignifikancia vizsgálatát*, vagyis a χ^2 értékeket összehasonlítottam a kontingencia táblázatok szabadságfokának megfelelő, 95%-os valószínűségi szintnek megfelelő χ^2 -eloszlás táblázat értékeivel.

1. *Ha kérdőívek alapján kiszámolt érték (χ^2) nagyobb, mint a táblázatbeli érték (χ^2 táblázat), akkor az eredmény 95%-os valószínűségi szintnek megfelelően szignifikáns, a kapott és a várt érték közötti különbség nem a véletlen műve.*
2. *Ha a kiszámolt érték kisebb, mint a táblázatbeli érték, akkor az eredmény a véletlennek köszönhető, a tapasztalt különbség nem szignifikáns* (Falus és Ollé, 2000).

Következő lépésként a kérdőíveket a kapott válaszok megoszlása alapján értékeltem. Azoknál a kérdéseknél, melyeknél a szakemberek jellege, illetve a tapasztalat évei alapján szignifikáns eltérés mutatkozott, valamint azoknál, amelyeknél nem szignifikáns, de jelentős eltérés mutatkozott, a válaszok megoszlását külön értékeltem a szakemberek jellege, illetve a szakmai tapasztalat évei alapján (Ertsey és Fenyves, 2003).

A kérdőívek elemzését *Microsoft Excel 2003* és *SPSS 13.0 statisztikai program* segítségével végeztem (Kecskeméty és Izsó, 2005).

A VIZSGÁLATOK EREDMÉNYE

A vizsgálataim eredményeként megállapítottam, hogy a mezőgazdasági vállalkozások felszámolásához vezető leggyakoribb okok a vállalkozástól független, külső okok.

A külső okok, mint fizetésképtelenséget előidéző tényezők súlya a mezőgazdaság sajátos helyzetével, sajátos kockázatával magyarázható.

A kérdőíves felmérésben résztvevő adóhatósági és felszámoló szakemberek válaszai alapján a mezőgazdasági vállalkozások csődhelyzetéhez vezető leggyakoribb külső okok a gazdaságpolitikai intézkedések kiszámíthatatlansága, a piaci környezet radikális változása, a valamint a kedvezőtlen természeti jelenségek (1. ábra).

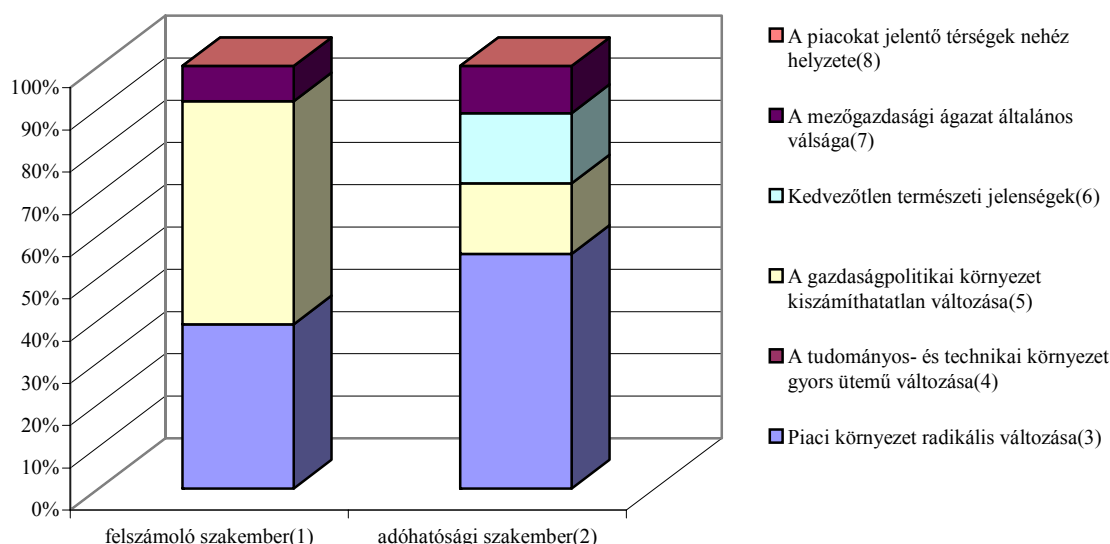
A külső okok közös jellemzője, hogy a vállalkozások nem tudják befolyásolni, ilyen értelemben tehát nem megelőzhetőek. Ezért a mezőgazdasági vállalkozások esetében kiemelt jelentősége van a külső tényezőkhez történő alkalmazkodásnak a fizetésképtelenség megelőzésében.

A fizetésképtelenség kialakulásához a külső okok mellett *belső, a vállalkozástól függő okok* is vezethetnek, melyek a mezőgazdasági vállalkozások fizetésképtelenségéhez vezető okok között általában kisebb gyakorisággal fordulnak elő. Ennek ellenére a leggyakoribb felszámoláshoz vezető belső okok megismerése is fontos, hiszen azok a gazdálkodásra folyamatosan ható kedvezőtlen külső tényezők hatásával összeadódva könnyen csődhelyzetet idézhetnek elő. Emellett ezek azok a tényezők, amelyeken a vállalkozás szükség esetén változtatni tud, ezáltal javulhat a külső tényezőkhez való alkalmazkodóképessége.

A megkérdezett adóhatósági- és felszámoló szakemberek tapasztalatai alapján a mezőgazdasági vállalkozások fizetésképtelenségét leggyakrabban előidéző belső okok a saját tőke hiánya, a kereslet és a piaci részesedés csökkenése, valamint a vezetői hibák (2. ábra).

Az általam korábban megvizsgált, felszámolt mezőgazdasági vállalkozásoknál azt tapasztaltam, hogy fizetésképtelenségük kialakulásában nagy szerepe volt a felvett hitelekkel kapcsolatos kötelezettségeknek. A kedvezőtlen külső jelenségek miatt bekövetkezett jövedelmezőség romlással párosulva, a jellemzően jelzáloggal biztosított hitelek törlesztésének és kamatainak megfizetése rövid időn belül a vállalkozások fizetésképtelenségéhez vezetett. A kérdőíves felmérésben résztvevő szakemberek tapasztalatai ehhez hasonlóan alakultak. Tapasztalataik szerint a mezőgazdasági vállalkozások ellen lefolytatott felszámolások több, mint 50%-a esetén volt jellemző a hitelállománnyal összefüggő magas tőketörlesztés és kamatfizetési kötelezettség.

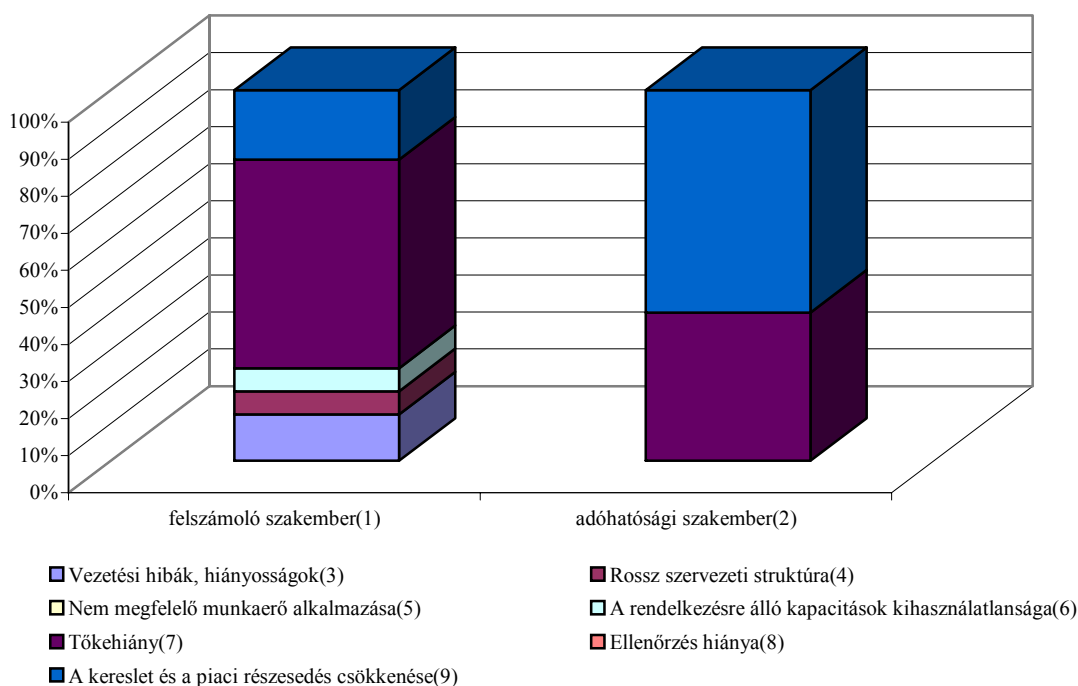
1. ábra: A mezőgazdasági vállalkozások felszámolásához vezető külső okok

Forrás: kérdőívek alapján saját szerkesztés(9)

Figure 1: External causes, which lead to liquidation of agricultural organisations Liquidator(1), Expert from valuation office(2), The radical change of market situation(3), The quick change of scientific and technical environment(4), The unpredictable change of economic-political situation(5), Harsch climatic phenomena(6), The general crisis of agriculture(7), The crisis of those areas, which means markets(8), Source: own edit based on the queries(9)

2. ábra: A mezőgazdasági vállalkozások felszámolásához vezető belső okok

Forrás: kérdőívek alapján saját szerkesztés(10)

Figure 2: Internal causes, which lead to liquidation of agricultural organisations

Liquidator(1), Expert from valuation office(2), Managing mistakes, deficiencies(3), Incorrect managing structure(4), Incorrect empolyers(5), Loss of fund(6), Loss of given resources(7), Lack of control(8), Decrease of demand and market share(9), Source: own edit based on the queries(10)

A mezőgazdasági vállalkozások felszámolásához vezető leggyakoribb okok feltárása azért szükséges, mert ezek ismeretében van lehetőség a fizetési képtelenségük megelőzésére alkalmazható eszközök meghatározására. A válaszadó szakemberek tapasztalatai alapján a mezőgazdasági vállalkozások fizetési képtelenségének megelőzésére leginkább alkalmas eszközök (3. ábra):

- az ágazat sajátosságaihoz illeszkedő kedvezményes hitelezési rendszer;
- a termékek feldolgozottságának növelése;
- új piaci lehetőségek felkutatása;
- termelés szerkezet átalakítása.

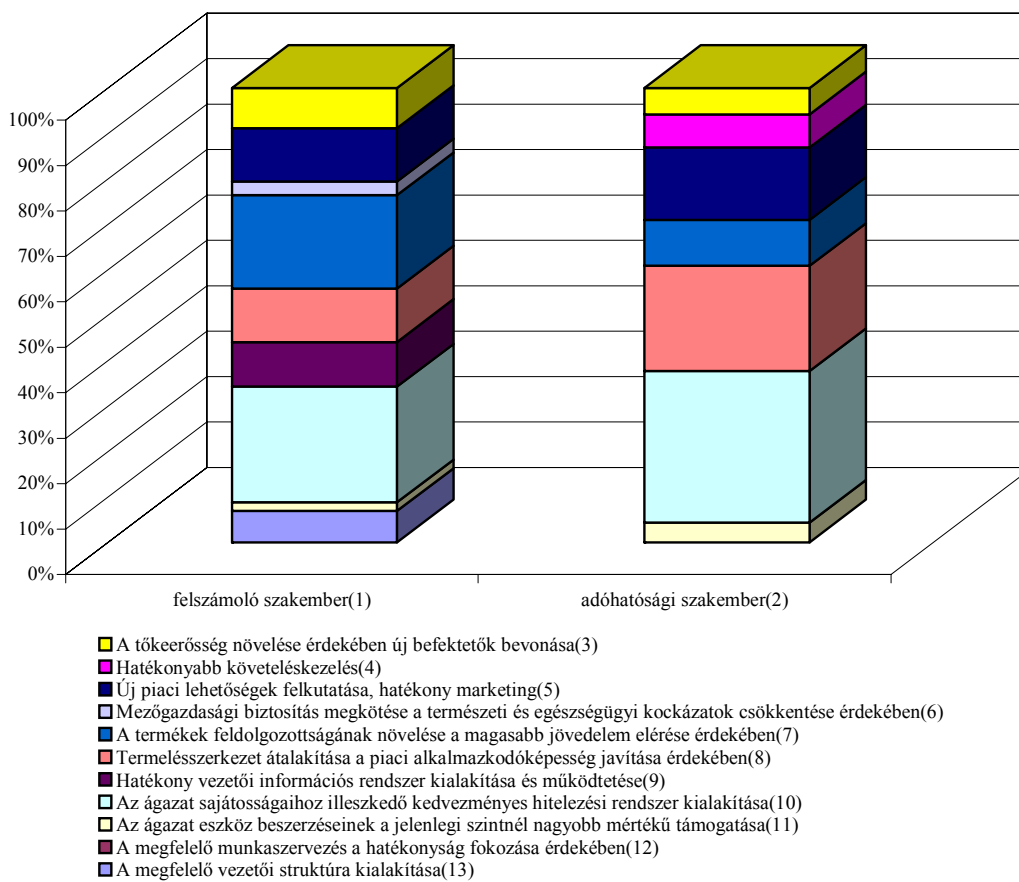
A felmérésben résztvevő szakemberek legnagyobb része a kedvezményes hitelezési rendszer kialakítását javasolta a mezőgazdasági vállalkozások fizetési képtelenségének megelőzésére. Az ágazatra kialakított kedvezményes hitelezési rendszer valóban elősegítené a fizetési képtelenség megelőzését, azonban a kedvezményes hitelek nem pótolják a megfelelő tőkeerőt, ezért úgy vélem, a mezőgazdasági befektetés kedvezőbbé tétele a felszámolások elkerülésének legfontosabb eszköze.

Kutatásom során megállapítottam, hogy a mezőgazdaságban lefolytatott felszámolások leggyakrabban a Csődtörvény 1992. évi bevezetését követő 10 éves időszakra tehetőek, melyek leginkább a szövetségi formában működő szervezeteket

érintették. Ennek oka, hogy a rendszerváltozást követően a korábbi mezőgazdasági termelőszövetkezetek döntő részben új típusú szövetkezetté alakultak át, melynek során számos problémával kellett szembenézniük. A tagok kiválása sok esetben olyan mértékű vagyonszétessel járt, hogy az újonnan létrejött szövetkezet a mezőgazdasági termelésre alkalmas eszközökkel eleve nem rendelkezett. Komoly nehézségeket okozott az utód szövetkezeteknek az is, hogy a jogelőd termelőszövetkezetek kötelezettségei őket terhelték. Az örökölt adósságok esetenként olyan mértékűek voltak, hogy visszafizetésük a jogutód számára lehetetlen volt. További problémát jelentett számukra az addigi biztos piacok elvesztése, illetve az ágazat rendszerváltozást követő évekre jellemző általános válsága.

Kutatásaim során azt is vizsgáltam, hogy a fizetési képtelenné vált mezőgazdasági vállalkozások milyen jellegű tartozásokat halmoztak fel leginkább, azaz a felszámolást megelőző válsághelyzetben mely kötelezettségeknek nem tudtak eleget tenni. A megkérdezett adóhatósági szakemberek tapasztalatai szerint a fizetési képtelenné vált mezőgazdasági vállalkozások leggyakrabban a hitelt nyújtó bankok, a felszámolók tapasztalatai szerint az adóhatóság felé adósdottak el (4. ábra).

3. ábra: A mezőgazdasági vállalkozások felszámolásának megelőzésére alkalmazható eszközök

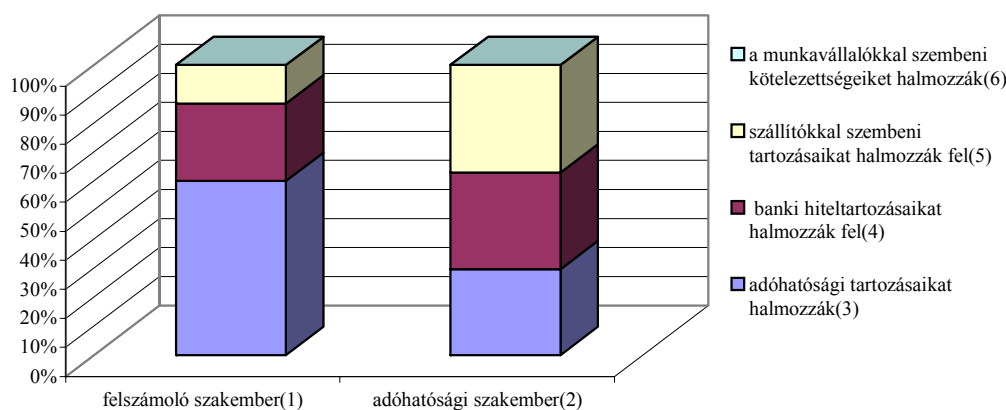

Forrás: kérdőívek alapján saját szerkesztés(14)

Figure 3: Tools, which can be applicable to avoid the liquidation of agricultural organisations

Liquidator(1), Expert from valuation office(2), Take in of new investors in order to increase the strength of fund(3), More efficient handle of demand(4), Quest for new market possibilities, effective marketing(5), To appeal for agricultural insurance in order to eliminate natural and health risks(6), To increase the process of products in order to get higher salaries(7), Modification of process of production in order to improve the accommodation to market(8), To create and operate an effective managing information system(9), To create a preferential credit system, which fits to the peculiarities of the branch(10), Higher support of supplying tools for the branch(11), Effective work plan in order to improve efficiency(12), To create the right and appropriate managing structure(13), Source: own edit based on the queries(14)

4. ábra: A fizetésképtelenné vált mezőgazdasági vállalkozások által felhalmozott kötelezettségek

Forrás: kérdőívek alapján saját szerkesztés(7)

Figure 4: Obligations accumulated by insolvent agricultural organisations

Liquidator(1), Expert from valuation office(2), They accumulate their tax debts(3), They accumulate their bank debts(4), They accumulate their debts toward the suppliers(5), They accumulate their obligations toward the employers(6), Source: own edit based on the queries(7)

A szállítók felé történő eladósodás a mintában és a szakemberek tapasztalatai alapján is a mezőgazdasági vállalkozások alacsony hányadára jellemző. A *fizetéképtelenné válás folyamatának kezdetét tehát egyértelműen jelzi, ha a vállalkozás adó- és hiteltartozásainak kiegyenlítését elhalasztja annak érdekében, hogy egyéb kötelezettségeinek eleget tudjon tenni.*

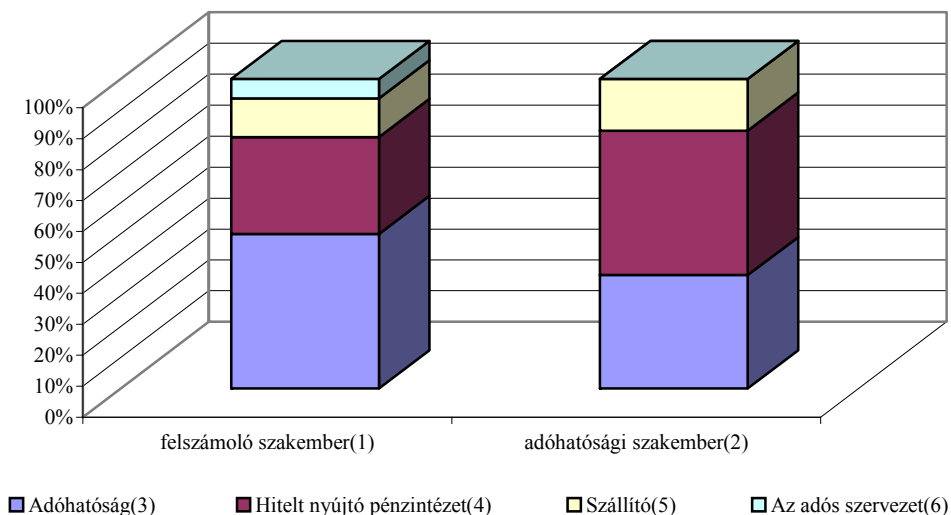
A felhalmozott kötelezettségek jellegével összefüggésben megvizsgáltam, hogy a

mezőgazdasági vállalkozások elleni felszámolásoknak ki, illetve mely szervezet(ek) a kezdeményezői leggyakrabban.

A kérdőíves felmérésben résztvevő szakemberek tapasztalatai:

- az adóhatósági szakemberek szerint a hitelt nyújtó pénzügyintézetek,
- a felszámolók szerint az APEH által kezdeményezett felszámolások a legjellemzőbbek a mezőgazdaságban (5. ábra).

5. ábra: A mezőgazdasági vállalkozások felszámolásának kezdeményezői

Forrás: kérdőívek alapján saját szerkesztés(7)

Figure 5: Initiators of liquidation of agricultural organisations
Liquidator(1), Expert from valuation office(2), Valuation office(3), Creditor bank(4), Supplier(5), The insolvent enterprise(6), Source: own edit based on the queries(7)

A mezőgazdasági vállalkozások felszámolása viszonylag kevés esetben indul meg szállító kezdeményezésére. Ez egyrészt azzal magyarázható, hogy a felhalmozott adósságok között a ki nem egyenlített szállítói tartozások aránya kisebb, mint az APEH és pénzügyintézeti tartozások aránya. Másrészt

sok szállító nem él a felszámolás megindításával, mint a követelése érvényesítésének eszközeivel. A szállítók fizetési igényét a felszámolási eljárásban ugyanis a hitelezők kielégítési sorrendjének a végén veszik figyelembe, mely igen alacsony valószínűséggel térül meg számukra.

IRODALOM

- Ertsey I.-Fenyves V. (2003): A gazdasági elemzés során alkalmazott alapvető statisztikai módszerek. In: Bács Z.-Orbán I. (szerk.): Gazdasági adminisztráció, szerződések. Campus Kiadó, Debrecen, 97-111.
- Falus I.-Ollé J. (2000): Statisztikai módszerek pedagógusok számára. Okker Kiadó, Budapest, 329-349.
- Keckeméty L.-Izsó L. (2005): Bevezetés az SPSS programrendszerbe. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 272-277.
- Mitroff, I. I. (2001): Managing Crises Before They Happen. AMACOM, New York, 2-26.
- Peers, I. (1996): Statistical Analysis for Education and Psychology Researchers, Falmer Press, London-Washington, 57-69.